

Eğitim— Din Arası İlişki

Doç. Dr. Cevat ALKAN*

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler çağdaş uygarlığın düşün ve duygu dokusunu etkilemekte; insanın evrene ve yaşamına bakış açısını köklü biçimde yeniden oluşturmaktadır. Bu durum, eğitim ve din alanında yeni sorunların doğmasına neden olmaktadır. Bilgi kazanma ve anlayış geliştirme araç ve yöntemlerimizin hızla etkinleştirilmesi düşün alanında gelişme ve değişimlere neden olmuş, bu da insan inancının düşüncel içeriğinin farklılaşmasıyla sonuçlanmış. Çağdaş insanın doğa ötesi kavramını yeniden değerlendirme gereksinimi ve toplumların laik bir nitelik kazanması sonuçta din ve eğitim arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenme gereksinimini yaratmıştır.

İnsanın düşün ve inanç alanında karşılaştığı bu yeni özgü eğitimi ve din arasında uygun ilişkiler nasıl olmalıdır? Ahlak ve ortak değerler öğretiminde eğitim kurumlarının işlevi ne olmalıdır? Okullar, bilimin objektifliği ve yol göstericiliği özelliklerini zedelemeyen; bireyin özgür düşünce ve tercihlerini sınırlamadan din öğretisi yapabilirler mi? gibi soruları tartışma konusu olarak gündeme getirmiştir.

Sorunun özünde, insanın evren hakkındaki geleneksel görüşü; ahlak kuralları; değer yargıları ve Tanrı kavramına ilişkin inançları yer almaktadır. Bu nedenle de sorun, toplumdaki çeşitli kurum ve kümeleri ilgilendirmektedir. Sorunun çözümü ise; eğitim, din ve inanç, ahlak kuralları ve değer yargıları; gerçeğin kaynakları; devlet, dini kurumlar ve eğitim kurumları gibi dini ve sosyal otoriteler konularının; anlam ve işlevlerinin açık seçik anlaşılmasını ve belirlenmesini gerektirmektedir.

EĞİTİM

Eğitim bir anlamda «gerçeği araştırma» ve «kişilik oluşturma» sürecidir. Bu süreç, insanın bilişsel ve duygusal varlığını; diğer bir deyişle, insanın zihnini olduğu kadar kalbini de kültürleyen bir süreçtir. Bu sürecin en yüce amacı, bireyde, insan onuru ya da kendini tanıma, kendine saygı bilinci oluşturmaktadır. Bu amaçla eri-

*A. Ü. Eğitim Fakültesi Teknik Eğitim Bölümü Öğretim Üyesi

şebilmek için eğitim; kültür aktarma, kişisel soruşturma ve yaratıcı keşfetme, bireysel büyüme ve gelişim etkinliklerinde bulunmaktadır.

Eğitim; deneyim ve öğrenme, ahlaki girişim, kültürel değerlendirme ve yorumlama gibi birbirleriyle ilişkili temel kavramlara davalı bir süreçtir.¹ Bu süreç kültürel geçiş dönemlerinde daha kurmaşık ve önemlidir. Diğer bir değişle eğitim, insan kişiliğine ve insanın bilgi birikimine saygıya dayanan bir süreçtir. Bu süreç değere donük bir etkinlik ve insanın soylu bir girişimidir.

Eğitimin en yüce ilgi alanı sadece âdet ve alışkanlıklar değil fakat «ahlak»tır; sadece insanın kişisel görüşü değil fakat «gerçek»tir. Eğitim için gerekçe bulmak, iletişimde bulunmak, gerçeği ortaya koymaktır. Bu nedenle eğitim, insanın gerçek gereksinimleri olan, «gerçeği hilmek» ve «uygulamak» konularını araştırmaktadır.

Kisilik oluşturma olarak eğitim, ahlak yargıları geliştirme ve bunları eyleme dönüştürme sürecidir. Bireyde ahlak, açgal olarak çeşitli zihinsel ve sosyal uyarıcılarla evde, arkadaş gruplarında ve okulda gelişir. Bu oluşum, sistemli bir koşullandırma öğretisi gerektirmez.

Ayrıca, ahlak ilkeleri, dinsel inançlara bağımlı olmaksızın gelişir ve bunlar vahiyden çok, doğal düşünceye dayanmaktadır. Nihayi amaç, dandurulmuş ve kalıplaşmış tutum ve davranış oluşturmaktan öte gelişmeyi sağlamaktır. Bu ahlak eğitimi kavramı bireyi, kendisine anlatılanlara aynen inanma yerine, yeni fikirler araştırmaya yöneltir

Diğer taraftan, ahlakın dine dayalı olup olmadığı, ya da dini inançlara göre «ikirci düzeyde önemli» yaşam değerleri olup olmadığı hususu önemli bir konudur. Bazı düşünörlere göre, bilgide, sanatta ve insanı ilişkilerdeki «iyi»ler gibi doğal temele dayalı olarak realize edilebilecek «iyi»ler ve değerler vardır.” Birçok kımse için bilgi, artistik yaratıcılık ve takdir, dostluk, aşk, özgürlük, başarı duygusu gibi hususların kazanılması için herhangi bir dini inanç sahibi olmak zorunluğuşoz konusu değildir.

Sonuç olarak, değerler, herhangi bir dini inancın tekelinde değildir; ve din öğretisinin kişi ahlakı üzerindeki yansiyıcı etkisi ikincidir. Bu nedenle, okul, herhangi bir özel din ve ahlak eğitimi programı uygulamadan da geçerli ahlaksal yaşantılar sağlayabilir.

GERÇEĞİN KAYNAKLARI

Gerçek, inanç ve din değişik düşün okulları için farklı anlamları olan kavramlardır. Doğa üstü okulu için gerçeğin kaynağı, doğa üstü sistemlerin birleşik doktrinindedir; İnsancıl doğacı için, doğru düşün tarafından yapılan yoruma uygun olarak, sensuz varlığın doğasındadır; pragmatist için insan yeterliliğinin ve zihinsel otoritenin nihayi kaynağı yaşantıdır.

Dewey'e göre, insan zihni yeni bir yöntem ve ideale alışmaktadır. Gerçeğe giden bir tek yol vardır; gözlem, deney, kayıt ve kontrollü yansıma yolu... bu inanç, benliği ideal hedefler doğrultusunda sadakatle bütünleştirmektedir. Ayrıca bir din için bazı kalıplaşmış doktrinel mekanizmalar gereklidir; oysa inanç, sürekli ve güçlü soruşturma olanakları olduğundan, gerçeğe gidişi herhangi bir kanal ya da mekanizma ile sınırlanamamaktadır.

İnsanın aynı zamanda bir inanç yarattığı olduğu; onun varoluş hakkındaki inançları ve değerleri kişiliğinin özünü oluşturduğu bir olgudur. İnsanlığı, inandığı ve değer verdiği konular için yaşamını kurban edebileceğini eylemleriyle ortaya koymuştur. Bu noktadan hareket eden bazı düşünürler, Tanrı kavramının gerekliliğini, «insan varlığının, doğacılığın açıklayamadığı derinliklere sahip olması gerçeği» ile izah etmektedirler. Örneğin, Tillich çağımızda laikliğin zorunlu olduğunu kabul etmekle beraber, bunun; yaşamın sonsuzluk sırrına ilişkin duyguları, var oluşun nihayi anlamını ve koşulsuz olarak kendini adamayı fetheden güç gibi dinin temsil ettiği derin konuları içermediğini ileri sürmektedir.³

Ayrıca, vahiylerin derinliği, ebediyetle iletişim, kutsallık yargıları, koşulsuzluk bilinci, doğa üstü ve estetik gibi salt doğacı kategorilerle, başka bir şeye indirgmeden, açıklanamayan nususlar da vardır. Esasen Tanrı sorusu, varlığın bu derinliklerinin gerçek ya da hayal olup olmadığı sorusudur.⁶

Diğer bir görüşe göre ise, «ideal»in kökeni doğal koşullardadır; çünkü imgelem, düşünce ve eylemin yarattığı olanakları aıkkate olarak varlığı idealleştirmektedir. Tanrı fikri ideal ve gerçek arasında imgelemsel realizasyon yoluyla birleştirilmiş bir ideal olasılıktır. Bununla beraber, ideal ve gerçeğin bu şekilde birleştirilmesinin işlevi ruhsal içeriği olan tüm dinlerdeki Tanrı kavramı için düşünülen güç ile aynı benzerliktedir.⁴

Böylece, görüldüğü üzere, gerçeğin kaynağı açısından esas tartışma konusu; laiklik ve teokratiklik ayırımı ile sonuçlanan doğa-

cılık ve doğaüstçülük görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Ancak bugün her ikisini de bir senteze götürme gereksinimi vardır. Bu tarzda bir düşünce ideal ile gerçeğin birleştirilmesi fikri ile paralellik göstermektedir. Lynch'e göre, «Laiklik tüm evrenin sürekli gerçeğidir. Teokratiklik ise onun harekete geçirici nedenini oluşturmaktadır.»⁵ Böylece gerçeğin kaynağını bu şekilde algılamak, doğacı ve doğaüstüçüyü aynı buluşma ortamına götürmektedir.

Bununla beraber, insanların kendi ahlak yargılarını kararlaştırmada özgür oldukları bir toplumda dini ve dini olmayan bilgiler arasındaki ilişkinin nasıl olacağı sorusunun yanıtlanması gerekir. Kircher'e göre bu ilişki «soruşturma özgürlüğü ve tartışma» ya da «diyalog özgürlüğü» ilişkisi olmalıdır. Bu tür bir ilişki, her ne kadar gerçeğin ortaya çıkmasını garanti etmezse de hataların ileri boyutlara ulaşmasını önleyebilir. Böylece, eğitim, özgür bir araştırma ruhu ve disiplini geliştirerek, gerçeği araştırıcı ve kaliteli bir davranış oluşturabilir. Bu davranış, yaşamın anlamı ve doğasını anlamaya çalışan dini uğraşmayı da içermektedir. Ancak bu, bir havarilikten çok, alanda öncülük için bir teşvik unsurudur.

DİN VE DEVLET OTORİTESİ

Geleneksel olarak din, bilimsel bilginin yanında, okullarda okutulmuştur. Ancak sonraki uygulamalarda bu ikisi birbirinden ayrılmıştır. Eski uygulamaların; dinin tüm bilgi kategorilerini kaynaştırmada ve bu bilgileri yaşamda nihayi bir hedefe yöneltmede bir araç olduğu inancına dayandığı anlaşılmaktadır.

Öte yandan 13 yüzyılın ikinci yarısından bugüne dek devletin ve dini kurumların birbirlerinden ayrılması yönünde sürekli bir hareket görülmektedir. Bu hareket herkesin özgürlüğünü korumak amacıyla geliştirilmiştir. Diğer bir değişle, devletin ve dini kurumların ayırımının dayandığı tez dini özgürlüğün korunmasını esas almaktadır.

Gerçekte, din ve devlet hiçbir zaman tamamen birbirinden ayrılmamışlardır; ve ayırım mutlak dini özgürlük ya da devletin din üzerinde mutlak hegemonyası anlamında olmamıştır. Bununla beraber, dini kurumların kendi doktrinlerini öğretmek üzere okullara dini eğitimi kovma talepleri ve özel dini okullara halktan parasal yardım sağlama girişimleri din ve devlet otoritelerinin tam ayırımını ortadan kaldırmaya hususunda yeni bir anlayışın oluşmasına neden olmuştur. Sonunda bu durum din ve okul arası ilişki konusunda hukuksal bir tartışmaya yol açmıştır.

İlgili literatürden anlaşıldığına göre, bu tartışmalar dört noktada toplanmaktadır. 1) eğitimde din öğretimini hükümetin destekle-

mesi, 2) eğitim konusunda dini kurumların tutumu, 3) dinin hukuksal doğası ve 4) dini öğretim yapan okullar, ya da dini kuruluşlarla ilgili okullar.⁴

Genel olarak, konuya ilişkin tartışmalar ve alınan kararlar, dini kuruluşları ve eğitim sistemlerini din öğretimi konusunda uygun yaklaşımlar, içerik ve yöntemler arama yolunda harekete geçirmiştir. Esas ilgi noktasının ise, belirli değerler kazandırırken, okulların tarafsızlık ve objektifliğinin nasıl korunacağı konusunda yoğunlaştığı görülmektedir.

DEVLET OKULLARI

Orijinal olarak devlet okulları herkese eşit eğitim olanakları sağlama fikrinden doğmuştur. Bu kurumların varlığının tek gerekçesi; toplumda çeşitli kümelerle dahil insanların (dinsel, ekonomik, ıksal vb.) birbirlerine karşı saygı ve sevgi duyguları geliştirerek bir arada yaşamaları için gerekli fırsat ve olanakları yaratmalarıdır.

Devlet okulları, anayasalar ve ilgili özel yasalar ile toplumun bu konuda benimsediği ilkeler ile sınırlı olarak düzenlenmekte ve işletilmektedir. Bu kurumlar, düşünce ve inanç özgürlüğünün simgesidir. Bunlar, bireysel hak ve özgürlüklerin devamını sağlayan; toplumsal ve evrensel değerlere süreklilik kazandıran kuramlardır.

Çağdaş anlamda bu kurumların işlevi, toplumun bireylerine en geçerli ve güvenilir bilgiler kazandırmak ve kritik soruşturma kapasitelerini geliştirmektir. Bu kurumlar; toplumdaki düşün farklılıklarında bütünlük sağlamak ve evrensel kültür içinde insan duygusunu canlı tutmak için; karşılaştırma, diyalog, arkadaşlık, karşılıklı yardım, saygı ve sevgi vb. davranışlara dayalı bir ortam yaratmak için kurulmuşlardır.⁵

Bununla beraber, devlet okullarının, diğer kamu kuruluşları gibi, birçok sınırlılıkları olduğu kuşkusuzdur. Bu kurumlar da yasıl sınırlamalar yanında; toplum değerleriyle, kümelerin ön yargıları ve öğretmenlerin kişisel saplantılarıyla karşı karşıyadırlar. Devlet kurumu olarak vicdan düşünce ve ibadet özgürlüğü alanında sınırlılıkları vardır. Önceden belirlenmiş politik ideolojiler ve ortak değerler nedeniyle bu kurumların gerçek objektiflik ve tarafsızlık içinde olabilecekleri tartışılabilir.

Diğer taraftan, devlet okulları, hernekadar, toplumda temel eğitim kurumları iseler de kişilik ya da karakter eğitiminde başka gelen sorumluluğa sahip değillerdir. Aile, dini kuruluşlar ve yakın çevrede-

ki diğerk sosyâl kurumların bu konuda önemli sorumlulukları vardır. Bu kurumlar, birer eğitim kurumu olarak birbirlerini tamamlamalı ve işbirliği yapmalıdır.

DİN

Eğer yaşamın bir dinsel boyutu varsa; ve eğer insan, ilgileri ve bir şeye inanma açısından dindar olma kapasitesine sahipse, bu takdirde : Yaşamın dinsel boyutu nedir? Din nedir? İnsanın yaşamında dinin işlevi nedir? Din öğretimine gereksinim var mıdır? Bu öğretiyi hangi kurum, nasıl yapmalıdır? Hepsinden öte, eğer yaşamın dinsel boyutu varsa bir Tanrıya gereksinim var mıdır? gibi sorularla karşılaşmak kaçınılmaz olmaktadır.

Tarihsel olgulardan anladığımıza göre, din, insanın varlığını yaratacı bir dayanak bulma ve yaşamına anlam verme arayışından doğmuştur. Bununla beraber insanoğlu bu ideal arayışını bir «Din» altında kurumsallaştırdığında onu yozlaştırmıştır. Çünkü din herkesin ortak malı olmayınca, kişiye özgü, bir asil duygu, bir bireysel hak ve insan akıl ve irâncıdır.

Bu kavram, değişik otoriteler tarafından farklı biçimde tanımlanmaktadır. Örneğin, bir tanıma göre din : İnsanın, kendi mukadderatını kontrol eden ve itaat edilmesi, ibadet edilmesi, sığınılması gereken bazı göülrâyen güçlerin varlığını kabul etmektir.² Diğerk bir tanıma göre din : İnsanın kaçınılmaz olarak karşılaştığı realiteye karşı bir davranış tarzıdır; tüm davranışı değil fakat onun realiteyi reddetme, kabul etme ya da yorumlama tarzıdır.³

Tüm dinler, kendi doktrinlerinin gerçekliğinde anlaşılmışlardır ve zihinsel inançları içermektedirler. Bunların, tüm insanlarca kabul edilmiş doktrinî mekanizmaları; ve benimsedikleri gerçeğe ulaşma konusunda soyutlanmış özel kanalları vardır.

En yaygın anlamıyla din eğitimi, kurumsallaştırılmış bir dinin inanç ve uygulamalarının öğretilisidir. Bu bir indoktrinasyon ve yetiştirme ya da keşullandırma dır. Bu anlamda devlet okullarında din öğretmek yasal değildir. Çünkü bu yaklaşım, ahlaki karakter geliştirmekten çok, belirli bir dinde inanç geliştirmeyi amaçlamaktadır. Oysa, hangi duruma olursa olsun, din eğitimi, dinin işlevinin kritik olarak gerekliliğine dayandırılmalıdır. Önce din öğretimi; evren toplum-benlik gibi üç boyutu açısından yorum yapmayı gerektirir. İkinci olarak, eğitim ile dinin işlevi arasındaki farkın açık seçik anlaşılması gereklidir.

Miller'e göre⁹, eğitim ve dinin işlevindeki temel ayrılıkla ilgili olarak beş husus söz konusudur. Bunlar: 1) kapsamlılık ve özelli-lik, 2) fikirler ve semboller, 3) öğrenme ve kurtuluş, 4) ahlaki ve di-ni sorunlar için temel olarak insan kişiliğidir. İnsan kişiliğinin et-kisi altında bu hususlar insan yaşantısını yorumlamada iki farklı perspektifi temsil etmektedir. Din ve eğitim arasındaki ilişkiler bu yorumlara bağlı bulunmaktadır. Bu ikisinin telif edilmesi «entellek-tüel Tanrı aşkı»amacının gerçekleşmesine bağlıdır.

Diğer taraftan devlet okullarında din öğretiminin gerekçesi ile ilgili olarak; önce din, insanı kendi varlığının kaynaklarına bağla-yan bir öge olarak ve insan yaşamının bir boyutu olarak incelen-meyi gerektirir. İkinci olarak, böyle bir inceleme dinsel olan ve ol-mayan kavramlarla ilgili bir anlayış geliştirebilir; akıllıca kişisel ter-cihler yapabilmek için seçenekler sağlar. Üçüncü olarak, bir eğitim sisteminin kalite ve verimliliği, onun karmaşık tartışma konularını aydınlatma ve onlarla ilgilenme durumuna bağlı olduğuna göre; ve din konusunda da karşıt fikirler ve görüşler olduğuna göre bu du-rum okullarda din öğretimi için yeterli bir gerekçedir. Ayrıca, din insan yaşamında, tüm insanlar arasında her zaman güçlü bir etki unsuru olmuştur. Birçok kimse için dini motivasyon, onların eğitiminde te-mel bir öğedir.

Bununla beraber, bu tarz bir düşünce, insanı «Dini nasıl öğret-meli?» sorusuna götürmektedir. İnsanlarda dinsel kaliteyi geliştiri-medeyi Tanrı'ya inananlara ve inanmayanlara herhangi bir zarar ver-medeyi bulma olasılığı var mıdır? Olafson'a göre,⁷ bunun iki yolu: 1) başlıca dünya dinleri hakkında bilgi vermek, ve 2) insan yaşamının dinsel yönü olarak adlandırılabilir konuda bir anla-yış ölçütü geliştirmektir.

Yaklaşım ve yöntem ne olursa olsun, devlet okullarında dini öğ-retiminde başarı, dini bir davranış kalitesi olarak görmeye bağlıdır. Ayrıca, sosyal ve dini kurumlar ile eğitimciler arasında açık fikirli, güven verici ve samimi bir işbirliği zorunludur.

SONUÇ

Bu sınırlı çözümlerden anlaşılacak, öz anlamda din ve eğitim, in-san yaşamında birbirleriyle bağdaşmayan iki özellik değildir. Eğer insanda, herhangi bir dinin zorunluluğunu gerektirmeyen bir din özelliği varsa, belirli özel bir dine atıfta bulunmadan bu özelliği geliştirmek elverişlidir.

Ayrı bir içerik olarak din, mezhepci bir nitelik kazanmakta ve bu durumda ailede ya da dini kurumlarda öğretilmektedir. Fakat diğer konuların anlaşılmasında için dini oryantasyonun gerektiği durumlarda ve düzeyde din öğretimi laik eğitimin bir ögesi olmaktadır. Ayrıca, araştırmalar, bilinen normal din derslerinin her zaman davranış ve tutum standartlarını geliştirmedeğini göstermektedir.

Diğer bir husus da, devlet okullarının tam bir tarafsızlık içinde olabilmeye güçlüğüdür. Çünkü ahlak ve diğer değerler üzerinde önceden belirlenmiş bir anlayış ve tutum söz konusudur. Eğer Tanrı kavramı, sadece değerlerin nihayi kaynağı olarak görülür ve din de insanın bu kaynağa karşı davranışı olarak tanımlanırsa bu takdirde laiklik de bir anlamda bir dini mezhep niteliği kazanmaktadır. Bu nedenle okulların, diğer dinleri öğretme hakkı olmadığı gibi, bunu da öğretme hakkı yoktur.

Tüm bunlardan çıkan sonuç, laikliği ve dini eğitimi savunanların, okul öğretiminde elde edilmesini istedikleri sonuçlar olarak birbirlerinin isteklerini engellememeleridir. Devlet okulları, gerçek anlamda iyi ve ahlaklı yaşamı geliştirmeye çalışmalıdır. Bu arayışta okulun yöntemi özgür soruşturma ve amacı da gerçeği arama olacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar :

- 1) Childs, John L., **Education and Morals** New York : Appleton-Century Crofts, Inc., 1950.
- 2) Dewey, John., **A Common Faith** New Haven : Yale University Press, 1943.
- 3) Ehlers, Henry and Gordon C. Lee, (ed) **Crucial Issues in Education** New York : Holt, Rinehart and Winston, 1965.
- 4) Ferre, Nels F. S., **Christian Faith and Higher Education** New York : Harper and Brother Publication, 1954.
- 5) Kircher, Everett J., «Religion and Public Education» in **Foundations of Education** New York : John Wiley and Sons, Inc. ed, by Kneller, 1963.
- 6) Robinson John A. T. **Honest to God** Philadelphia : The Westminster Press, 1963.
- 7) Sizer, Theodore R **Religion and Public Education** Boston : Houghton Mifflin Company, 1967.
- 8) «Symposium : Religious Education in the Space Age, «Religious Education, vol. 56, May-June, 1961.
- 9) İnan, Kauf, «Dinde Düzeltim». Cumhuriyet, 31 Mayıs 1980.